

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Педагогіка

ВИПУСК XLVI

Івано-Франківськ

2013

**ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ПЕДАГОГІКА. 2013. ВИПУСК XLVI**

У віснику вміщено науковий доробок відомих українських та зарубіжних учених з актуальних проблем освіти дітей та молоді у сучасному полікультурному просторі в руслі її глобалізації.

Представлені результати наукових досліджень різних напрямів педагогічної науки, в т.ч. матеріали Міжнародного науково-практичного семінару “**Народні звичаї, традиції й обряди у просторі сучасної полікультурної освіти дітей та молоді**” (16-17 травня 2013 р., м. Львів, Україна). Вони можуть бути використані науковцями, аспірантами, педагогами і студентами. Вісник розраховано й на всіх тих, для кого означені проблеми становлять науковий інтерес.

In the bulletin a scientific creation of the known Ukrainian and foreign scientists which concern the urgent problems of children and youth education in chanel of its globalization of modern polycultural space is contained.

The results of scientific researches of different tendencies of Pedagogical science can be used by research workers, graduate students, teachers and students. This bulletin is also intended for everyone, who is interested in the noted problems.

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. В.В.Грещук (*голова ради*); д-р філос. наук, проф. С.М.Возняк; д-р філол. наук, проф. В.І.Кононенко; д-р істор. наук, проф. М.В.Кугутяк; д-р юрид. наук, проф. В.В.Луць; д-р філол. наук, проф. В.І.Матвіїшин; д-р фіз.-мат. наук, проф. Б.К.Остафійчук; д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко; д-р хім. наук, проф. Д.М.Фреїк.

Редакційна колегія: д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко (*голова редколегії*); д-р пед. наук, проф. Т.К.Завгородня; д-р пед. наук, проф. А.В.Вихрущ; д-р пед. наук, проф. В.В.Кемінь; д-р пед. наук, проф. І.Є.Курляк; д-р пед. наук, проф. В.К.Майборода; канд. пед. наук Л.О.Мацук (*відповідальний секретар*); д-р пед. наук, проф. А.С.Нісімчук; д-р пед. наук, проф. В.А.Поліщук.

Видається з 1995 р.

Адреса редакційної колегії:
76000, Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10,
Педагогічний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Видавець
Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Бандери 1, тел. 71-56-22

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКАРПАТТЯ

У статті подано результати досліджень, метою яких було вивчення особливостей виховання дітей та молоді в умовах полікультурного середовища Закарпаття. Визначено та обґрунтовано твердження, що виховання дітей та молоді найкраще відбувається в умовах полікультурного середовища.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурне середовище, етнічна культура, національна культура, Закарпаття.

Полікультурна освіта школярів є однією з найбільш актуальних проблем педагогічної теорії і практики. Вона розглядається світовим співтовариством як нова освітня стратегія, спрямована на розв'язання суперечностей сучасної цивілізації: з одного боку, між прагненням до об'єднання країн і народів, більшої відкритості, обміну та, з іншого боку, бажанням зберегти традиції, колективну пам'ять, культурну самобутність. Підготовка молодого покоління до ефективної діяльності в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства проголошена пріоритетним завданням у документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, представницькими міжнародними форумами, присвяченими актуальним проблемам освіти. Основні питання полікультурності у вихованні підростаючого покоління висвітлені у нормативно-законодавчій базі України.

Проблема полікультурності на початку ХХ ст. була предметом наукових пошуків німецьких педагогів, зокрема Л.Грулітт, Ф.Гансберг, Г.Шаррельман – засновників Бременської школи. Вони вважали, що вивчення багатой скарбниці різних народів, різних культур лежить в основі єдності народів, сприяє розвитку загальнолюдських цінностей, і пов'язували полікультурну освіту із свободою духовного розвитку особистості й народу, її гуманізацією й підготовкою до життя в демократичному суспільстві [7].

Проблеми полікультурності обґрунтували зарубіжні науковці (Д.Бенкс, Г.Дмитрієв, Д.Дьюї, В.Матіс, Д.Міттер, М.Хінт та ін.). Їхні дослідження стосуються запровадження полікультурної освіти, розробки її концепції.

ХХІ століття посилює в Україні інтерес до цього питання. У вітчизняній педагогіці означену проблему досліджують Р.Агадуллін, О.Безкоровайна, І.Лощенова, О.Сухомлинська, С.Фурсенко та ін. Їхні праці розкривають історію становлення, важливість запровадження, методологію та теорію полікультурної освіти і виховання.

Проблеми полікультурної та глобальної освіти розкривають В.Бойченко, В.Болгаріна, І.Прокопенко. Автори вважають, що у навчально-виховному процесі важливо реалізувати ідею – *через національну культуру до полікультурності*.

У контексті досліджуваного питання важливе місце посідають наукові праці з історію Закарпаття – М. Вегеша, формування національної самосвідомості – П. Марочій, етнічну культуру і міжнаціональне спілкування – М. Макара і І. Миговича, ідею слов'янської єдності та суспільної дімки в ХІХ – ХХ ст. – П. Ходанич, стан і діяльність загальноосвітньої школи на Закарпатті в ХІХ – початку ХХ ст. – А. Ігнат.

Мета статті – проаналізувати особливості виховання дітей та учнівської молоді в умовах полікультурного середовища Закарпаття початку ХХ століття.

Сучасне українське суспільство – полікультурне, багатомовне і поліконфесійне. Це вимагає розгляду полікультурності як одного із важливих напрямків у розвитку української освіти й виховання і потребує створення умов, необхідних для пізнання інокультури, виховання “сприйняття” людей різних рас, конфесій, етнічних груп. Підготовка підростаючого покоління до життя в полікультурному суспільстві можлива за умови реформування вітчизняної школи. Її важливим завданням є створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме естетику предметного середовища, у якому школярі зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (мистецькі світлиці, художні

майстерні, сучасний дизайн шкільних інтер'єрів), і естетику соціально-педагогічного середовища (естетика шкільного спілкування і життєтворчості, краса міжособистісних взаємин, панування педагогічного оптимізму й віри, що кожна дитина – в душі митець).

На сучасному етапі поняття полікультурної освіти та полікультурного виховання злились в одне словосполучення із префіксом “полі”. Подібна взаємодія виправдана, оскільки процеси виховання і навчання, тісно переплітаючись, породжують одне ціле, форму, яка буде ідеальною тільки за наявності цих двох складових. Розглядаючи людину як форму, Е. Анан'ян доходить висновку: за умови поєднання і взаємодоповнення згаданих процесів є всі підстави говорити про становлення повноцінної особистості [1]. Полікультурне виховання спрямоване на культивування і плекання в людині духу солідарності, взаєморозуміння і толерантності, спрямованих на збереження миру в усьому соціумі. Полікультурна освіта – складне, багатоаспектне поняття, що об'єднує різні підходи до розв'язання проблем, пов'язаних з расовою, етнічною, культурною неоднорідністю сучасного суспільства [1, с.14].

Сьогодні полікультурне Закарпаття – це суспільство, яке сформувалося на протязі кількох століть, у якому поєднані і взаємодоповнені національні культурні надбання багатьох народів. Представники багатонаціонального краю, зберігаючи етнічну приналежність, досягли високого рівня культури спілкування й співжиття. Важливою складовою цього є освітні надбання краю у різні історичні періоди.

Науковці зазначають, що для Закарпаття найбільш характерні особливості полікультурного середовища. Історичні та політичні процеси обумовили розвиток регіону. Поліетнічність та поліконфесійність краю зумовлена специфіка полікультурного навчання і виховання, як органічна складова на загальнодержавному рівні, що визначається історичними умовами та сьогоденними запитами соціуму [9].

Проблемі виховання дітей та молоді у полікультурному середовищі упродовж останнього десятиліття було присвячено ряд наукових конференцій, на яких обговорювалися питання розвитку освіти Закарпаття у 20-30-х роках ХХ століття.

Етнічне розмаїття тодішньої Підкарпатської Русі яскраво відображалось у видавничій справі. Перед видавцями друкованого слова ставилося непросте завдання – формувати культуру міжнаціональних відносин. Тому читач мав змогу ознайомитися з особливостями мови, побуту, звичаїв, традицій тих народів, що його оточували: словаків, угорців, німців, євреїв, циганів та ін.

Серед перших новинок та україномовних книжок для дітей і молоді був “Віночок”. Новинка ця почала виходити в 1920 р. Видавав її Шкільний відділ Цивільної Управи в Ужгороді під редакцією Я.Розвои, а потім І.Панькевича. Виходив “Віночок” двічі на місяць на протязі чотирьох років. Вмілий підбір літературних матеріалів з глибоким розумінням виховання сприяв тому, що цю новинку можна назвати віночком, сплетеним з красних квітів нашого письменництва і народної словесності. Твори Т.Шевченка, А.Духновича, А.Павловича, І.Франка, Ю.Федьковича, І.Глібова, Б.Грінченка, О.Духновича та ін., що друкувалися тут, – повні любові до краси і до свого народу, закидають у маленькі серця найяскравіші почуття. Казки оповивають дитину красою народної творчості, роблять з нею перші мандрівки в природу, до тварин, захоплюють її розповідями не лише за змістом, але й красою мови нашого народу. Оповідання про життя, працю і творчість наших письменників дають дитині найкращі зразки і освітлюють її майбутнє [6, с.162].

У 1923 р. у Тячеві під редактуванням О.Маркуша виходив часопис “Наш Родний Край” з додатком “Віночок” для дітей молодшого віку. Видання вміщувало матеріали про минуле та сучасне Підкарпатської Русі та її народу, етнографічні розвідки та твори письменників. “Віночок” своїм хоч небагатим, але добрим змістом справляє приємне враження. Переважно це народні казки – часто в переказах самих дітей, народні пісні, віршики. У тих малих творах стільки краси, почуття, розуміння дитячої душі. Одночасно з “Наш Родний Край” у 1923 р. почала виходити ще одна новинка для дітей – “Пчолка”. Спочатку це був додаток до “Підкарпатського пчолярства”. Вихід першого номера “Пчолки” припадає на 1922/23 н.р.

Тематика вміщених статей була суто природничою. Згодом відбувається переорієнтація часопису з природничого на загальнопедагогічний. У відповідь на критичні зауваження “Українського слова” (1932 р.), на сторінках “Пчолки” зазначалося, що головним завданням видання є залучення молоді до культурної, мистецької, наукової творчості. “Пчолка” об’єднує кращі літературні та науково-педагогічні сили. Діючі рубрики і тематичні сторінки підпорядковані реалізації таких напрямків виховання, як патріотичне, моральне, естетичне, трудове, фізичне, екологічне. Журнал вміщував статті про замки Закарпаття, народні вірування, звичаї, традиції. Переглядаючи їх зміст, можна констатувати, що доступними художніми оповіданнями “Пчолка” долучає дитину до таємниць природи, показує їй красу і зацікавлює [6].

Заслуговує на увагу рубрика “Педагогічні бесіди з родичами і учителями”, яка висвітлювала проблеми, пов’язані з різними напрямками виховання [5]. Особливо цікавими є матеріали, присвячені естетичному вихованню. У статті А.Животка “Діточий театр” ідеться про розвиток акторських здібностей у дітей молодшого шкільного віку, про використання драматичних нахилів як освітніх та виховних чинників: “Все мусить бути працею самих дітей, виявом их творчости, уявы и естетичного чуття” [3, с.62]. У названій рубриці можна було прочитати розділи про роль книги у житті людини, дізнатися про нові періодичні видання, про ювілеї письменників тощо. До прикладу, в одній із бесід автор наголошує, що народна пісня плекає в народних масах почуття краси, розвиває природні здібності, пробуджує його фантазію [4].

Принципово важливим є те, що збереження народного мистецтва та його наукове дослідження і педагогічне втілення визнавалося одним із головних завдань товариства “Просвіта”, основними постулатами діяльності якого були: відродження і примноження національної культури, духовності та добробуту народу в усіх ділянках суспільного життя, проведення широкої культурно-просвітницької діяльності, сприяння відродженню історико-етнографічного середовища. У рамках роботи товариство займалося видавництвом та поширенням педагогічної, наукової літератури рідною мовою, підручників для шкіл, відкриттям та підтримкою музичної та хорової діяльності, організацією музично-декламаторських вечорниць, виступами аматорських театрів, відкриттям бібліотек, музеїв. За їх ініціативою було засновано “Центральний національний музей Підкарпатської Русі” [10, с.6–7]. Така різнобічна діяльність товариства сприяла вихованню і формуванню української національної ідеї у полікультурному середовищі Закарпаття.

У контексті нашого дослідження цінними є міркування педагогів щодо зв’язку між школою та етнографією. Етнографія – це народна словесність (проза, поезія, пісня, колядка, звичаї, діалекти), матеріальна культура (народне будівництво, одяг, кераміка, малярство й ін.) і побут народу [2, с.12]. Завданням школи від найнижчого до найвищого рівня є прищеплення любові і розуміння мистецтва. Народні ідеали краси, добра, справедливості – це головні підвалини, на яких будували свою естетичну систему освітні діячі краю. Щоб досягнути цієї мети, школа мусить бути народною, рідною. Лише з любові до свого народу та його культури виростає у вихованців розуміння вселюдської культури і “штуки”. А любити свій народ може той, хто добре знає прояви його творчості як у сучасності, так і в минулому. Мистецтво народу глибоко закорінене у фізичній праці. Воно є й потребою: прагнення краси властиве кожному народу, кожній людині. Сама природа змушує людину творити красу. Тому народ за роботою або в перервах між нею веселить себе співами, приказками, казками. Речі, що служать для задоволення потреб життя, оздоблюються різними малюнками, візерунками й орнаментами.

Звичайна людина у свою мистецьку працю вкладає усе вміння, всю свою душу. Для того, щоб виховати розуміння народного мистецтва у дітей, учитель сам мусить його знати і розуміти. Слід пам’ятати, що найславніші митці й таланти при своїй геніальній творчості зближаються з душею народу та по-своєму перетворюють те, що дає їм народ і його вміння. Про етнографію як окремий предмет у середній школі говорити неможливо, але і без зміни навчальних планів можна значно поширити знання етнографії, добираючи етнографічний

матеріал індивідуально з наближених до етнографії предметів, а саме до викладової мови, історії, географії та малювання, проводячи етнографічні екскурсії та ін. [2, с.15].

Я.Головацький, відомий етнограф, історик, літературознавець, стверджував, що в учнів необхідно виховувати любов і пошану до рідної культури, залучати їх до систематичного збирання й зберігання пам'яток народної культури. З числа учнів, особливо старших, потрібно виховувати молодих помічників-етнографів. Доцільно було б при кожній школі або хоча б у кожному населеному пункті влаштувати збірки етнографічних матеріалів, а при укладанні шкільних підручників вміщувати в них якнайбільше етнографічної спадщини. Зокрема, при навчанні викладової мови можна і треба дати учням відомості про діалекти рідної мови, народні повісті, приказки, казки, пісні, звичаї тощо. Нині, на думку педагога, кожна читанка містить у собі такий матеріал. Бажано, щоб читанок такого типу було якнайбільше [2, с.13].

Підсумовуючи наведене вище, можна зазначити, що полікультурне суспільство – складна соціальна система, яка об'єднує людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей. У такому суспільстві кожна галузь виконує певну функцію: економіка – функцію адаптації, політика – досягнення мети, культура і культурні символи – функцію підтримки зразка взаємодії у системі.

На нашу думку, виховання української молоді у полікультурному середовищі – це пізнання та осмислення особливостей культури народів світу, вміння сприймати найкраще з них та збагачувати власну культуру; це здатність проявляти повагу до культурних надбань тих, хто живе пліч-опліч; це виховання у підростаючого покоління міжкультурної толерантності, що є необхідною умовою розвитку цивілізації у процесі світової глобалізації.

Вивчення та аналіз джерельної бази дає підстави дійти висновку, що у педагогічних дослідженнях відображено розвиток ідеї полікультурності, роль полікультурного середовища в системі українського виховання.

Очевидно, що дуже стисло поданий матеріал дослідження, де відображено особливості виховання дітей та молоді у полікультурному середовищі Закарпаття, не може бути повністю висчерпаним, проте він може бути змістом наступних наукових пошуків.

1. Ананьян Е. Л. Генезис становлення і розвитку ідей полікультурної освіти / Е. Л. Ананьян // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 12–14.
2. Головацький Я. Етнографія й школа: Публічний реферат, прочитаний в Мукачеві дня 12-го грудня 1935 р. / Яків Головацький // Наша школа. – 1936. – № 1. – С. 13–15; № 3. – С. 12–14.
3. Животко А. Діточий театр / Александр Животко // Пчолка. – Ужгород. – 1926. – Ч. 3–6. – С. 62.
4. Животко А. Діточі свята / Александр Животко // Пчолка. – Ужгород. – 1926. – Ч. 3–6. – С. 6–10.
5. Животко А. Діточа бібліотека: Педагогічні бесіди з родичами й учителями / Александр Животко // Пчолка. – Ужгород. – 1927. Ч. 7. – С. 142, 171.
6. Животко А. Огляд руської літератури для дітей Подкарпатської Русі. Рр. 1918–1926 / Александр Животко // Подкарпатська Русь. – 1926. – Ч. 7–8. – С. 161–166.
7. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: навчальний посібник / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон: РПО, 2006. – 92 с.
8. Савчук В. О. Краєзнавство у підручниках для молодших школярів українських шкіл Закарпаття у 20–30-х рр. ХХ ст. / О. В. Савчук // “Педагогічна освіта: теорія і практика”. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 1. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори – 2006”, 2009. – № 1. – С. 67–72.
9. Турянця В. В. Реалізація прав національних меншин Закарпаття на початку ХХ століття в умовах поліетнічного регіону / В. В. Турянця // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород, 2007. – Вип. 11. – С. 151–153.
10. ДАЗО, – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 1. – Статут товариства “Просвіта”.

The results of research aimed at studying the characteristics of education of children and youth in the multicultural environment of Transcarpathia. Determined and reasonably claim that education of children and youth is the best in the multicultural environment.

Key words: multicultural education, multicultural environment, ethnicity, culture, national culture, Transcarpathia.